

11.36

D R . P A V E L B L A Z

O CEHIH NA SLOVENSKEM

LJUBLJANA 1940

(POSEBNI ODTISEK IZ ZBORNIKA SLOVENSKEGA OBRTA 1918 — 1938)

ZALOŽILO MUZEJSKO DRUŠTVO V ŠKOFJI LOKI

Dr. Pavel Blaznik

O cehih na Slovenskem

Številna mesta in trgi na slovenski zemlji nas s svojo zunanostjo neprestano spominjajo na daljno preteklost, na srednjeveško dobo, ki je večino njih priklicala v svet. Ozke, zavite in temne ulice, mogočni oboki, ostanki mestnega obzidja nam na vsak korak stavijo pred oči sliko srednjeveške naselbine, ki se je navadno razvijala na prometnem križišču, po možnosti zavarovanem z naravno utrjeno lego ob vodi ali pod vzpetino.

Okolje v takih naselbinah nas sili, da se zamislimo v daljne dni, priče razmeram, ki so bile v marsikaterem oziru daleč od današnjih.

Mesta in trgi so bili že od nekdaj središča obrti in trgovine. Saj dobimo že med prvimi meščani obrtnike, ki so bili gotovo številnejši od trgovcev v pravem pomenu besede; zakaj tedaj so se v glavnem bavili s trgovino le rokodelci, ki so prodajali svoje izdelke.

Vendar je značilno za srednjeveške razmere, da obrt takrat na splošno ni delala predmetov za daljni izvoz, marveč je krila predvsem le potrebe mesta in sosednega podeželja. Že zelo zgodaj — v 14. stoletju se je pa med mestom in podeželjem začela razvijati borba, ki naj bi zagotovila meščanom prednost pred kmečkimi prebivalci tako v obrti kot trgovini. Podeželje namreč že takrat nikakor ni bilo brez obrti. Poleg stalnih obrtnikov, katerih vrste so od 15. stoletja dalje krepili predvsem kajzarji, ki jih skopo odmerjena zemlja pač ni mogla rediti, dobimo na deželi tudi potujoče rokodelce; razen tega so pa mnoge potrebne predmete pripravljali v vsaki kmečki hiši kar doma. A poleg vsega je bila tedaj v razvoju tudi domača obrt, zlasti tam, kjer borna zemlja ni nudila potrebnih pogojev za preživetje. Na prehodu iz srednjega veka v novi vek naletimo na domače obrti, od katerih so se mnoge obdržale stoletja in stoletja; omenim le sitarstvo na Sorškem polju ter platnarstvo, ki je bilo že tedaj močno razvito na naših kmečkih domovih, kar nam dokazujejo številna geografska imena »Lanišče« širom po slovenski zemlji. V precejšnji meri so v tem času izdelovali na kmetih tudi predmete iz lesa kot sode, obroče, sklede itd. Na druge obrti nas pa spominjajo številni rokodelski priimki: Schuster, Hafner, Kalec, Schneider, Zimmerman, Sodar, Wagner, Šmid, Sedlar, da omenim le nekaj gruntarskih imen z ozemlja škofjeloškega freisinškega gospostva iz leta 1500.

Najlepše nam predstavljajo živahno obrtniško življenje takratne dobe slike, ki so se nam ohranile iz tistih časov do današnjih dni. Tako n. pr. predstavlja freska v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom, ki je iz začetka 16. stol., žene pri tkanju. Celotno serijo slik iz takratnega gospodarskega življenja pa nam nudi znamenita crngrobska freska, ki je bila odkrita nedavno poleg drugih v romarski crngrobski cerkvi pri škofji Loki. Crngrobsko cerkev so večkrat prezidali oziroma povečavali. Tako imenovano tretjo crngrobsko cerkev iz dobe pred letom 1453. je na pročelju krasila slika trpečega gregorijanskega Kristusa, obdanega s skupino majhnih slik, ki predstavljajo dela, s katerimi ljudje žalijo Kristusa ob nedeljah. Te slike (reprodukcija: Stele Fr., Mon. artis slov., I., 134-8) vzbujajo pozornost predvsem zaradi tega, ker nam razmeroma jasno kažejo način življenja sredi 15. stol. Na tem mestu nas zanimajo le tiste, ki spadajo v okvir našega članka. Na levi strani Kristusa vidimo kovača, ki kuje konja. Poleg sta dve tovorni živali; ena od njiju ima na hrbtu privezani vreči. Pod lovskim prizorom naletimo na ribiča, ki razgrinja v vodo mrežo, kamor naganja ribe. V ozadju sta dve leseni stavbi, vaški mlin, ob katerem stoji mlinsko kolo. Proti mlinu je namenjen mož, ki vodi z vrečami natovorjenega osla. Pod to sliko vidimo peko: nekdo seje moko, drugi kleči in menda mesi, tretji polaga hlebce v peč. Spodnja tudi nekoliko zabrisana slika predstavlja beljenje platna. Mož na drevesu menda privezuje na drevo platno, tovariš spodaj mu pomaga; sklonjena žena pa poliva platno, ki je razgrnjeno po tleh. Desno odtod moči mož lan, ki ga žena suši. Pri Zveličarjevih nogah vidimo tesarja pri tesanju. Desna stran je nekoliko bolj jasna. Zgoraj naletimo na moža, ki prede na kolovratu; poleg je žena, ki navija klopčič na vreteno, medtem ko drži druga predivo, a tretja tke ob statvah; zraven sedi na klopici možki, ki se greje pri ognjišču z visečim kotlom. Spodnja slika predstavlja rokodelce. Za mizo sedi krojač, ki ima pred seboj velike škarje in razrezano blago. Poleg njega visi na steni izdelana suknja. Zraven vidimo dva strojarja: prvi meša po čeburu, drugi sedi in gladi kožo s sekiro. Dalje srečamo dva barvarja. Prvi nese sušit pobarvano blago, drugi je namenjen proti čeburu, kamor bo dal barvati blago. Pod to sliko vidimo leseno stojnico, za katero sedi prodajalec, ki prodaja prekajeno meso: klobase, salame, pleča; pred seboj ima možnjo denarja, izkupiček za prodano blago. Poleg njega vihti sekiro mesar, ki seka na mizi meso. Na koncu vidimo zidarja in kamnoseka z orodjem. Spodaj je zopet stojnica z blagom, za katero sedi trgovec, ki meri blago; k stojnici pravkar prihaja kupec. Spodnja slika predstavlja prizore iz gostilne, ki je edina zidana stavba v tej skupini slik. Na poslopju je pritrjen gostilniški znak. Ob kraju vidimo kockarje pri prerekanju. Pri sosednji mizi sedita dva gosta, ki jima prinaša natakariča pijače. Ob srednji mizi kvartata vojak in civilist, pri sledeči mizi se krepča manjša

Pogled na del cehovske zbirke v škofjeloškem mestnem muzeju: slike patronov, skrinjice in vrči. Na desni strani zgoraj sv. Alojz (Eligij), patron kovaškega ceha (banderska slika iz leta 1752. v škofjeloškem mestnem muzeju).

Foto Fr. Planina.

družba, a zadaj vidimo dva pijanca, ki sta se krepko spoprijela, tretji hiti, da ju pomiri.

Slike, ki predstavljajo prepovedano nedeljsko delo, so izredno zanimive. Stare blizu pet sto let nas nazorno seznanjajo s takratnim življenjem na naših tleh, ki je v marsikaterem oziru zelo blizu današnjemu. Predočujejo nam življenje v mestih in podeželju, ki je s svojo razvijajočo se obrtjo nevarno konkuriralo meščanom. Zato ni čudno, da je bil promet na deželi razmeroma precej živahen. Svoje produkte in izdelke so kmečki prebivalci skušali spraviti v denar v svojih naravnih središčih pri cerkvi ali gradu zlasti ob nedeljah.

Proti podeželski konkurenci tako v obrti kot v trgovini so iskala mesta zaščite pri oblasti ter jo tudi našla. Zakaj vladarji so imeli od mest lepe dohodke iz davkov in prometnih pristojbin. Že v 14., zlasti pa v 15. stoletju so prihajale številne določbe, ki so kmetom prepovedovale trgovino, obenem pa tudi omejevale obrt na deželi. Leta 1421. je n. pr. uslišal nadvojvoda Ernest prošnjo mesta Kamnika; dal je zapreti vse gostilne, ki niso bile ob cestah ali poleg farnih cerkev; v izjemnem položaju so bile le tiste, katerih lastniki so lahko dokazali, da so zelo stare. Podobno je izšel leta 1478. odlok, po katerem ne sme biti v daljavi ene milje (to je 7 in pol km) okrog Celja nobena gostilna. Freisingški škof je n. pr. leta 1451. prepovedal vsem podložnikom, razen škofjeloškim meščanom, vsako trgovanje. Sicer so pa v tem času tudi zemljiški gospodje ogražali mestno trgovino, ker so hoteli sami trgovati s podložniškimi pridelki; saj so naravnost zapovedovali podložnikom, da morajo blago najprej prodajati njim. Nevarnost je torej pretila mestom tako od podeželja kot zemljiške gosposke. Najbolj zanimiva v tej borbi je pa pogodba med mesti in drugimi deželnimi stanovi iz leta 1492., po kateri ne sme biti na Kranjskem v nobeni fari eno miljo okoli Ljubljane, Kranja, Kamnika in Novega mesta in pol milje okoli drugih mest in trgov več kakor po en kovač, čevljar, krojač in gostilničar. Tako so torej pri nas leta 1492. obrt omejili, vendar le v bližini mest. Dovoljen je bil pa še kmečki tovarniški promet, ki je vršil zlasti zamenjevalno trgovino z vinom, železom, soljo itd. Enako so ostali v prejšnjem obsegu tudi letni sejmi, ki so podpirali medkrajevni promet predvsem z rokodelskimi proizvodi. Na letne sejme so imeli dostop tudi tuji trgovci in rokodelci, ki jim je bila dovoljena prodaja na debelo in drobno. Podeželske tedenske sejme je pa oblast sploh prepovedala in tudi v resnici zatrla.

Sicer so pa težili meščanski obrtniki za tem, da bi postala obrt in prodaja obrtnih izdelkov njihov monopol. Tako bi se popolnoma rešili kmečke konkurence ter tujega krošnjarstva. S tega vidika je treba predvsem motriti organizacijo, ki se je začevala pojavljati na naših tleh proti koncu srednjega veka, rokodelske cehe.

Stari cehovski zapisniki v Škofji Loki: imenik lončarskega ceha iz leta 1522., urbar lončarskega ceha iz leta 1537. in urbar čevljarkega ceha iz leta 1636. (škofjeloški mestni muzej).

Foto Fr. Planina.

Rokodelski cehi so se razvili deloma iz cerkvenih bratovščin, organizacij, ki so bile po nekaterih mestih ločene med seboj po posameznih rokodelstvih. Tako n. pr. naletimo v Ljubljani na bratovščino krojačev, v Škofji Loki so bili na taki podlagi organizirani čevljarji in krznarji, v Kranju dobimo bratovščino mesarjev in krznarjev. Pri takem razvoju so na novo nastali cehi lahko kar nadaljevali svojo tradicijo; gojili so versko in družabno življenje, poleg tega pa so prevzeli z ustanovnim pismom posvetne oblasti tudi gospodarske naloge. Druge cehe, ki so bili ustanovljeni popolnoma na novo, so poklicali v svet predvsem gospodarski razlogi. Poudariti je pa treba, da niso bile vse obrti organizirane v cehih, kar velja zlasti za srednjeveško dobo; enako tudi marsikatero obrt niso imele v vsakem mestu svoje cehovske organizacije, marveč so se dotični rokodelci včlenili v ceh kakega drugega mesta. Tako so n. pr. pristopili kranjski kotlarji in kleparji h graškemu cehu, medicarji in svečarji k onemu v Celovcu, barvarji pa k cehu v Ljubljani, dokler se niso napol osamosvojili, da so dobili podružno cehovsko skrinjo v Kranju, ki je zbirala okrog sebe poleg njih tudi sovrstnike iz Škofje Loke, Trziča in Radovljice. Med najstarejše cehe na naših tleh spada ljubljanski krojaški iz leta 1399. ter krznarski, ki je tudi še iz 14. stoletja. Na živahno cehovsko življenje naletimo v 15. stoletju ne samo v Ljubljani, kjer je zrastle na novo mesarska, čevljarška ter lončarska cehovska organizacija, marveč zlasti tudi v Škofji Loki, kjer dobimo tedaj krojaški, čevljarški, krznarski in kovaški ceh.

Glavna poteza, ki se zrcali iz cehovskih pravil, je težnja po obrtnem monopolu v mestu in njegovem področju. Zato je bilo

članstvo, ki so ga tvorili mojstri z ženami, pomočniki in vajenci, obvezno. Že pri sprejemu novih vajencev so bili posebno pri nekaterih celih zelo natančni. Vajenec je lahko postal le sin poštenih staršev. Pravila celjskega pekovskega ceha določajo kar naravnost, da so sinovi ciganov, konjedercev in krvnikov že vnaprej izključeni iz rokodelstva. Škofjeloški krznarji in lončarji so zahtevali zakonsko rojstvo, medtem ko ceh višnjegorskih čevljarjev izrečno poudarja, da to ni pogoj za sprejem. Vsak vajenec je moral ob nastopu plačati določeno vsoto, hkrati pa najti poroka, ki je jamčil, da bo učenec ostal pri mojstru dogovorjeno dobo; če vajenec ni vzdržal, je moral porok plačati precej visoko vsoto, vajenec se je pa izpostavil nevarnosti, da ga noben drug mojster ne bo več hotel sprejeti v pouk. Učna doba je trajala navadno tri leta, le sinovom mojstrov je bil ta čas običajno skrajšan. — Število vajencev in pomočnikov, ki jih ima lahko posamezen mojster, spočetka ni bilo točno določeno. Ko so se pa nekateri mojstri bolj razmahnili ter začeli nevarno konkurirati svojim sovrstnikom, so se predpisi poostriili. Odslej so pravila določala, koliko vajencev in pomočnikov sme zaposliti posamezni mojster.

Vsak pomočnik je potoval v tujino, da si je razširil obzorje. Kasneje so celhovska pravila potovanje naravnost zahtevala. Tako so morali celjski barvarski pomočniki na tuje za tri leta, če so hoteli postati mojstri, le sinovom barvarskih mojstrov je bila ta doba skrajšana na dve leti. Polagoma so cehi splošno podaljševali pomočnikom življenje na tujem, kar dokazuje, kako so se cehi sčasoma začeli razvijati v smer, ki ni bila zdrava, da namreč skušajo dostop do mojstrstva kolikor mogoče zavreči in zavarovati rokodelstvo le redkim izbrancem. Dotlej je bilo razmerje med mojstri in pomočniki prav prijetno domače; pomočniki so bili navadno z vajenci na hrani in stanovanju pri mojstru ter so tvorili vsi skupaj nekako široko družino. Odslej se je pa začelo patriarhalno razmerje med mojstri in pomočniki temeljito rahljati. Posledica je bila ta, da so si skušali pomočniki izboljšati svoj položaj z lastnimi organizacijami.

Za dosego mojstrstva so bili v veljavi strogi predpisi. Poleg zakonskega rojstva so zahtevali od kandidata, da je bil oženjen, razen tega si je moral v enem letu pridobiti meščanstvo. V teku časa so tudi vedno bolj uveljavljali načelo, da mora vsak mojstrski kandidat dokazati sposobnost za dotično rokodelstvo. Zato so uvajali mojstrsko delo, ki so ga pa bili sinovi mojstrov večkrat oproščeni. Tako je n. pr. v Celju moral kovaški kandidat brez napake podkovati konja kakega gospoda; za vsak skrivljen žebelj je bil dolžan plačati en funt voska; razen tega je moral skovati vinogradno motiko ter omrežje za okno. Čevljarji v Kranju so n. pr. morali izdelati šest vrst obuval; če le en izdelek ni uspel, je bil kandidat prisiljen, da je ostal kot pomočnik pri kakem kranjskem mojstru še četrto leta. Ljutomerski sodarji so

dokazali sposobnost s tem, da so naredili sod, dve vedrici za studenee, čeber za vino ter kopelsko kad; razen tega je moral kandidat vložiti brez napake v poln sod novo dogo. Celjski klobučarji so bili dolžni napraviti klobučevinasto obuvalo, ki je segalo do pasu, ter pet različnih klobukov; kdor je padel, je moral še za vse leto na potovanje. Mojstrska skušnja pa še ni napravila pomočnika za mojstra, kar velja zlasti za kasnejšo dobo, ko so hoteli mojstri tujim pomočnikom sploh onemogočiti

Pečatnika čevljarskega in kovaškega ceha v Škofji Loki (mestni muzej).

Foto Fr. Planina.

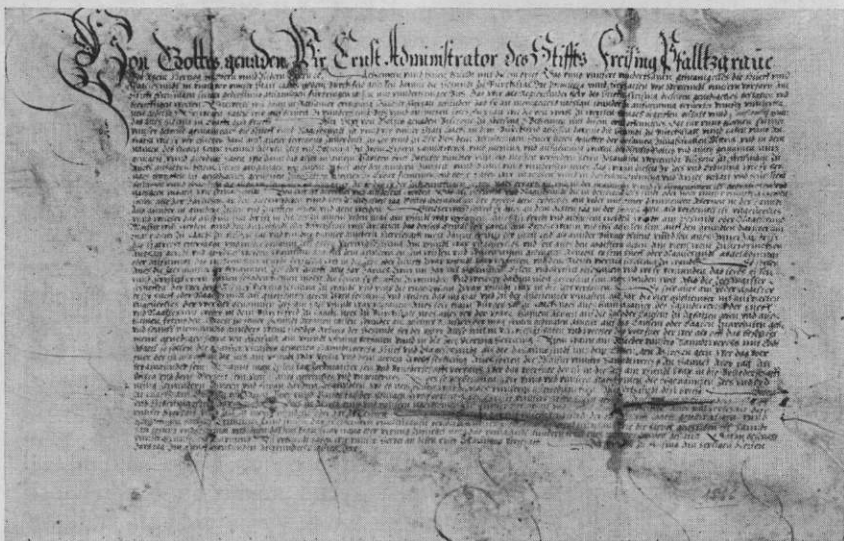
dostop do mojstrstva. V 17. stoletju so namreč začeli uvajati tako zvano cehovsko zaporo, ki je točno določala število mojstrov za posamezne kraje in stroke ter tako onemogočala pomočnikom, da bi se osamosvojili. Mojstri so namreč želeli, da bi naj ostalo rokodelstvo kar v družini; očetu naj sledi sin ali pa zet. Po tej zamisli bi postal tuj pomočnik lahko mojster le v primeru, če poroči hčer ali vdovo kakega mojstra, ali če bi se mojstrsko mesto vendarle na kak drug način izpraznilo; v tem slučaju je ceh razpolagal s takim mestom in ga oddajal težko čakajočim kandidatom. Pristopnina, ki jo je moral plačati novi mojster za svoj ceh, je bila pri nekaterih zadrugah zelo visoka. Pa tudi sicer je novinec moral seči globoko v žep, saj je bil dolžan svojim stanovskim tovarišem prirediti gostijo.

Istočasno, ko so se cehi v mestih tako skrbno skušali zavarovati pred prehudo konkurenco, so pa začeli polagoma sprejemati v svoje vrste tudi podeželske rokodelce, ker so spoznali, da vse določbe proti podeželskim šušmarjem ne pomagajo nič: mestnim rokodelcem kratijo zaslužek, zraven pa ne nosijo nikakih cehovskih bremen. Pri tem so se pa posamezna mesta trudila, da si pribore kolikor mogoče veliko območje. Tako so si n. pr. pridobili kranjski čevljarji in usnjarji pravico na eno

miljo, peki na dve, a krznarji kar na osem milj ozemlja okrog mesta. Na tleh tako prostranega kroga naj ne bi smel nihče vršiti rokodelstva, če ne bi bil včlanjen v kranjskem cehu. Enako so se trudili tudi loški čevljarji in usnjarji, da bi jim dal freisinški škof podoben položaj; v svoji prošnji so navajali, da so njihovi sovrstniki v Ljubljani, Kamniku in Kranju dosegli take pravice pri svojem deželnem gospodu-cesarju.

Cehom so načelovali načelniki, ki so vodili zlasti gospodarstvo svojega ceha ter pregledovali štirikrat na leto, ob vsakih kvatrah, rokodelske delavnice ter nadzorovali kakovost blaga in njegovo ceno. Pri tem so strogo pazili, da so mojstri prodajali blago po enotnih cenah. Sicer je pa vršil nadzorstvo nad mojstri tudi mestni svet, ki so mu bili cehi podrejeni. Mestni svet je natančno predpisoval cene in po potrebi segal tudi po neprijetnih kaznih. Ljubljanski magistrat je n. pr. spravljal peke na sramotilno klop, na kateri so sedeli na tržne dni. V Celju so postavljali ženske k sramotilnemu stebru, moške so pa metali s prožno desko v Savinjo. Kasneje so zapirali pekovske grešnike v železno kletko, ki je bila postavljena na Glavnem trgu. — Sicer so cehovski načelniki razsojali spore ter hranili cehovsko premoženje. Članstvo jih je volilo na svojih letnih skupščinah. Na cehovski skupščini so tudi poravnavali morebitne medsebojne spore, sprejemali in oprostili vajence, tu so potrjevali mojstrska dela in sprejemali nove mojstre. Cehovska zborovanja so bila navadno v gostilni — jepergi. Vsak ceh se je držal običajno stalno ene in iste gostilne, kjer se je nahajala cehovska skrinjica, središče vse pozornosti, predmet, okrog katerega so se zbirali. V njej so bili spravljani dragoceni cehovski dokumenti, tako ustanovna listina, kasnejša potrdila cehovskih privilegijev; tu so bila originalna učna pisma, zakaj izučeni pomočnik je dobil v svoje roke le prepis izpričevala opremljen z združnim pečatom. Skrinjica je hkrati služila tudi kot blagajna, kamor so se stekali cehovski prispevki in kazni, ki so bile ne samo zelo številne, marveč često prav nesmiselne; saj so nekateri cehi kaznovali celo člana, ki ni prišel na sestanek s predpasnikom; zlasti so pa bile kazni trde za tiste, ki bi mogoče ne znali na pamet cehovskega pozdrava. V splošnem so plačevali kazni v vosku, ki so ga rabili pri cerkvenih slovesnostih, le deloma tudi v denarju. Ker so bile v skrinjici največje cehovske dragocenosti, je razumljivo, da so na skrinjico prav posebno pazili. Skrbno so jo zaklepali z dvema ali celo tremi različnimi ključi, ki so jih hranili ključarji. Odpreti so jo smeli le v prisotnosti članstva. Pri zborovanjih je bila stalno odprta; ob odprti skrinjici so se namreč vršile vse cehovske slovesnosti. Če bi pa kaj zmanjkalo iz skrinjice, so bili dolžni povrniti vso nastalo škodo varuhi ključev, ki so se v tem primeru še izpostavili nevarnosti, da jim članstvo celo odvzame pravico do rokodelstva.

Organizacija cehov pa je vršila poleg strogo poklicnih funkcij še druge, med katerimi je prav gotovo na prvem mestu verska. Saj so se nekateri cehi razvijali naravnost iz cerkvenih bratovščin. Zvezo med cehi in cerkvijo dokazujejo še danes mnogi sklepniki na stropu v naših cerkvah, ki predstavljajo cehovske zaščitnike s cehovskimi znaki. Vsak ceh je namreč imel svojega patrona; vendar zavezniki niso bili enotni za isto rokodelstvo. Tako sta bila čevljarjska patrona v Škofji Loki sveta brata Krišpin

Listina kovaškega ceha v Škofji Loki iz leta 1566.

Foto Fr. Planina.

in Krišpinijan, ki sta nekoč kot čevljarja oznanjala božjo besedo, a v Trziču in Ljutomeru so čevljarji častili sv. Erharda. Lončarje je na splošno ščitil sv. Florijan, ki so ga imeli za zaveznika tudi peki kot zaščitnika pred ognjem. Kovači so se obračali k sv. Eligiju (sv. Alojzu), mesarji v Kranju k sv. Kancijanu, v Ljubljani k sv. Lenartu, v Trziču pa k sv. Tomažu Akvinskemu. Celjski usnarji so se zatekali k sv. Nikolaju, tržiški pa k sv. Francišku Solanu, medtem ko je bil v Kranju skupni patron usnarjev in čevljarjev sv. Štefan. Krznarje v Kranju je varoval sv. Nikolaj. Klobučarje je ščitil sv. Mihael, mizarje sv. Maksimilijan, mizarje in ključavničarje v Kranju sv. Barbara. Patron krojačev v Kranju je bil sv. Jurij, v Trziču pa sv. Homobon. Tkalce je varovala sv. Trojica, sodarje pa sv. Urban, znani zaščitnik vinogradnikov. Padarji in ranocelniki, ki so bili tudi organizirani v cehe, so častili v Ljubljani kot svoja patrona sv. Kozmo in Damijana, ki sta se bavila z zdravništvom; upodablja ju z zdravilsko stekle-

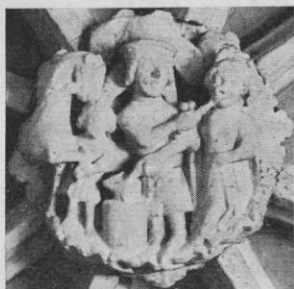
nico oziroma z Merkurjevo palico z dvema kačama. Na praznik patrona so se vsi zadržniki zbrali zjutraj pri službi božji, ki je bila slovesno opravljena pri oltarju cehovskega zaščitnika.

Korporativno pa so cehi nastopali na dan sv. Rešnjega Telesa. Ta dan so cehi posebno slovesno praznovali. Saj je udeležba pri tej procesiji, ki je bila strogo obvezna, omenjena v cehovskih pravilih vedno na prvem mestu. Že na vse zgodaj so se zbrali člani iste zadruge pri svojem načelniku, odkoder so šli v vrsti skupno k službi božji. V procesijo so se uvrstili v skupinah po cehih. Da ni bilo prepira, so ponekod določili celo vrstni red posameznih cehov. Na čelu vsakega ceha so nosili cehovsko bandero, na katerem je bila slika cehovskega patrona. Na banderu škofjeloških čevljarjev je bila na primer slika sv. Krišpina in Krišpinijana; sredi med njima je videti simbol čevlarskega rokodelstva — škorenj. Na banderu škofjeloških kovačev je slika sv. Alojja, ki ga moti pri kovanju konja hudobni duh v podobi ženske. Ženska svetuje svetniku, da naj odseka konju nogo, ki naj jo postavi na nakovalo, da bo laže delal. Sv. Aloj pa pravčasno zasluti, kdo se skriva v skušnjavcu ter zagradi s kleščami žensko za nos. V tem hipu zrasede ženski na glavi rogovi, a nohti se spremenijo v kremplje: svetnik je razkrinkal hudiča. — Vsak mojster je moral nositi za procesijo gorečo svečo. Če je kdo izostal brez pravega vzroka, ali se je nespodobno vedel, je moral plačati kazen v voščenih svečah. Po procesiji so vsi cehovci spremili načelnika na dom. Cehovski člani so se morali udeleževati procesije tam, kjer je bil sedež ceha. Tako so padarji iz Škofje Loke, Kranja, Kamnika, Novega mesta in Krškega šli skupno za procesijo v Ljubljani. — Cehi so sodelovali tudi pri pasijonskih igrah, kjer so jih prirejali. V Kranju so na primer nastopali pri teh predstavah bogatejši cehi s samostojnimi skupinami. Podobno tudi v Škofji Loki, kjer so od leta 1721. dalje igrali pasijon v slovenskem jeziku po tekstu, ki ga je priredil p. Romuald iz št. Andreža na Goriškem in ki ga kot prvi slovenski dramatični tekst hrani škofjeloški kapucinski samostan skupno s tiskanimi vabili. Posamezne skupine so prednašale prizore iz Kristusovega trpljenja. V predigri, ki je predstavljala izgon Adama in Eve iz raja, je nastopala poleg drugih tudi skupina angelov z mučilnim orodjem, z žebli, krono, lestvo v družbi škofjeloških cehovskih članov v sledeči vrsti: krojači, lončarji, zidarji, čevljarji, peki, mesarji in na koncu ponovno krojači. Cehi so se pa tudi sicer udeleževali verskega življenja — bodisi kot celota, ali po posameznih članih. Strogo so kaznovali delo ob nedeljah in praznikih. Vsak mojster je moral pošiljati svoje pomočnike in vajence v cerkev, pri tem jim pa dajati sam dober vzgled. Umrle člane so pokopavali na prav svečan način. Udeležba pri pogrebu je bila obvezna za mojstre in pomočnike, navadno tudi za vajence. Na zadnji poti ponekod niso spremljali samo članov, marveč tudi njih žene oziroma otroke. Vsake kvatre

so se pa zbrali cehovski člani pri skupni službi božji, da so na tak način počastili spomin pokojnih tovarišev.

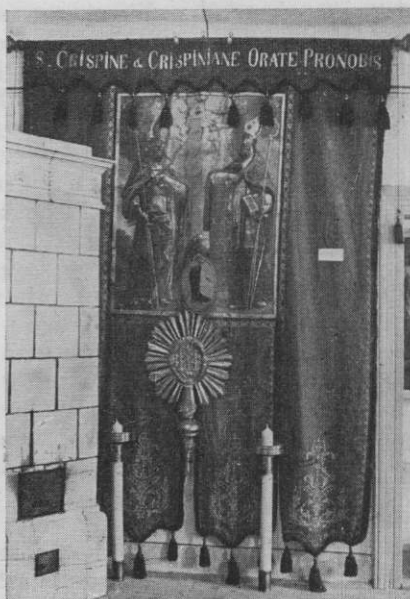
Cehi so bili pa tudi moralno vzgojnega značaja. Mojstri so bili dolžni paziti na vedenje vajencev in pomočnikov, ki so morali ponekod plačati kazen v vosku že v primeru, če so jih zalotili, da so ponoči zapuščali mojstrovo hišo. Mojstre same je pa tudi v tem pogledu nadziralo cehovsko načelstvo in jih v slučaju potreb klicalo na odgovornost. Tako je na primer škofjeloški kovaški ceh obsodil ključavničarskega mojstra, ki se je spozabil nad nekim dekletom, na plačilo treh funtov voska. Na hujšo kazen naletimo pri celjskem lončarskem cehu; ta je naložil nekemu lončarskemu mojstru, ki je zapustil svojo ženo, kazen,

da mora tako dolgo prenehati z rokodelstvom, dokler se ne porne v pošteno zakonsko življenje. Kaznivo je bilo neprimerno vedenje proti staršem; kockanja cehovska pravila niso dovoljevala. Psovanje na zborovanjih so kaznovali z globo, enako je moral plačati kazen v svečah vsak, ki je prišel z orožjem na sestanek.

Sklepnik na stropu škofjeloške župne cerkve s prizorom iz legende kovaškega patrona svetega Alojja.

(Zbirka Spomeniškega urada v Ljubljani.)

Bandero čevljarjskega ceha s sliko patronov sv. Krišpina in Krišpinijana in cehovske sveče v škofjeloškem mest. muzeju. Foto Fr. Planina.

Tudi v socialnem pogledu so vršili cehi vestno svojo nalogo. Blagajna, kamor se je stekal denar iz prispevkov in številnih kazni, je bila sicer v prvi vrsti odprta za cerkvene namene, vendar so dajali iz nje tudi podpore obolelim cehovskim članom. Skrbeli so za potujoče pomočnike, ki so jim preskrbovali delo. Posredovanje je prevzemal najmlajši mojster, ponekod tudi pomočnik. Ta je moral voditi potujočega tujca najprej k najstarejšemu mojstru; če ta ni potreboval pomočnika, so ga ponudili onemu, ki je nanj najdlje čakal, nato so šli šele k drugim; kot zadnji je imel pravico na pomočnika najmlajši mojster, ki ga je

torej prej moral voditi okrog vseh drugih. Če pa ni bilo mogoče dobiti dela, so morali vsi vzajemno oskrbeti potniku hrano in stanovanje za nekaj dni. Včasih je bila ta skrb prav težka. Zakaj potniki so bili često zelo številni; tako je na primer potovalo l. 1834. skozi Celje kar 265 krojaških pomočnikov. Da so se izognili prevaram, so se često spoznavali po tajnih znakih. Potujoči kovač je na primer prišel pokrit v kovačnico tujega mojstra, v roki je imel kladivo in klešče; z udarcem po nakovalu se je dokončno predstavil in če je bil potreben, podpora gotovo ni izostala. Sicer so bili pa cehi prvotno že po vsem bistvu socialna ustanova, ki naj varuje socialno slabotne pred prehudo konkurenco. Saj nihče ni mogel razširiti svojega obrata preko določenih meja, da ne bi s tem ogrožal svojega manj podjetnega sovrstnika. Tako je bil rokodellec omejen celo pri nakupu surovin. Zelo zanimiva je določba, ki se tiče pekovskih mojstrov v Kranju. Peciva namreč ni smel prodajati vsak zase; vsi mojstri so morali dajati vsak dan pečeni kruh v skupno krušno kamro, kjer je prodajal blago poseben cehovski nastavljenec, ki ni smel izdati kupcem, čigavo je pecivo.

Cehi, ki so nastali v borbi mesta s podeželjem v namenu, da omogočijo mestnim rokodelcem skromno življenje, pa so začeli sčasoma v svojih zahtevah in metodah pretiravati. V težnji, da bi imel v svojih rokah le majhen krog izbrancev vse rokodelstvo, so skušali zapreti dostop v rokodelstvo vsem novincem. Gospodarski položaj mestnih rokodelcev se je namreč proti koncu 16. stoletja temeljito poslabšal. Težki davki in vojne nadloge povzročajo, da pada kupna moč mestnega prebivalstva. Na drugi strani se je pa navzlic vsem omejitvenim poskusom rokodelstvo po vaseh vedno bolj bohotno razvijalo, enako tudi domači obrt. Kmečka trgovina se je vedno bolj širila. Vse to s pomočjo države. Država je namreč v smislu merkantilistične politike, ki naj bi rešila gospodarstvo iz tesnih srednjeveških spon ter mu dala širši trgovsko-industrijski temelj, podpirala obrti, ki so delali za izvoz, ter jih oprlašala cehovskih obvez. Merkantilizem podpira trgovino v daljavo, a ta prihaja v tuje roke. Mestno obrtništvo zajame težka kriza. Nov gospodarski duh 18. stoletja hoče prinesiti v obrt novo življenje. Oblast hoče reformirati konservativno cehovstvo v duhu nove dobe. Tako je izšel 1732 patent o rokodelstvih, ki je stremel za tem, da se naj dvigne obrt do položaja, kjer bi lahko delali za izvoz. Vsi cehi so morali svoja pravila spraviti v sklad z novim obrtnim redom ter jih predložiti osrednjim uradam v potrditev. To je vzrok, da je pretežni del ohranjenih cehovskih pravil iz 18. stoletja, zlasti iz dobe Marije Terezije. Takse za potrjevanje cehovskih pravil so bile zelo visoke; tako so na primer ljubljanski rokavičarji morali za Marije Terezije plačati v ta namen 300 goldinarjev. Mnogi cehi so se zaradi tega hudo zadolžili. S patentom 1732 je bila ukinjena cehovska avtonomija. Cehi so odslej nadzirali komisarji z namenom, da bi odpravili številne

Skrinjica čevljarkega ceha
z listinami v Škofji Loki.

Vrča kovaškega in lončarskega
ceha v Škofji Loki.

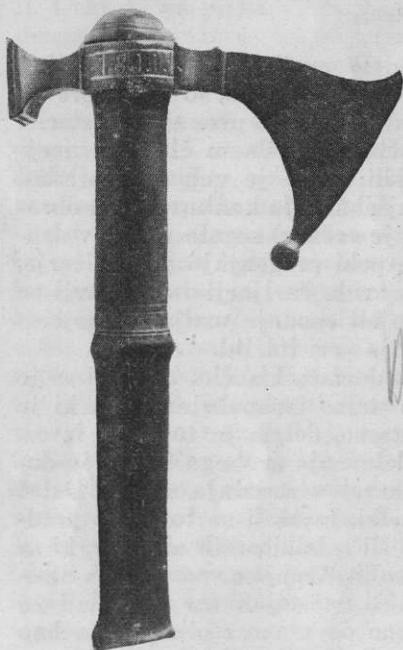
Foto Fr. Planina.

razvade, ki so se pojavile v cehovskem življenju. Toda kljub težnji oblasti, prinesli nov duh v okostenele cehe, so bili ti preveč zasidrani v srednjeveškem duhu, da bi hoteli prenehati s starim načinom življenja. Ostala je določba o prisilnem članstvu, mojstrske pravice so pa celo prodajali; često je ceh sam prevzel prosto mojstrstvo, da bi tako zmanjšal število konkurenčnih obratov. Obrtniki, katerih rokodelstvo je večkrat segalo drugo v drugo, so se često tožarili med seboj: peki preganjajo gostilničarje, ki so dajali na mizo doma pečen kruh, čevljarji in usnarji se prerekajo, kdo ima pravico prodajati spodnje usnje, vrvarji se pritožujejo, da jermenarji prodajajo vrvi itd. itd.

Pri tem je pa neprestano rasla domača kmečka obrt, ki se je prav v 18. stoletju tudi kvalitetno stalno izpopolnjevala in ki je producirala daleč nad domačo potrebo, delala je torej za izvoz. Najbolj razširjeno je bilo pač izdelovanje grobega sukna in domačega platna, ki so ga nosili barvat v sosednja mesta. Daleč naokrog so sloveli zlasti loški izdelki. Izvažali so to blago predvsem v Italijo. Še dalj po svetu so šli izdelki naših sitarjev, ki so bili številni zlasti med Škofjo Loko in Kranjem, posebno v Stražišću. Tudi podeželski lončarji niso zaostajali ter so delali za izvoz. Enako je bilo rudarstvo tesno povezano z obrtjo; posebno se je razvijala železna obrt pri številnih železnih obratih. Mnoge domače obrti so se trudile, da bi se njih položaj izenačil z onim mestnih rokodelcev. Tako so na primer hoteli lončarji gornjegrajskega gospostva dvigniti svojo domačo obrt na stopnjo organiziranega rokodelstva; na tak način so se skušali rešiti posredovalcev, ki so razpečavali blago, katerega niso sami napravili.

Ves zaslužek naj bi pripadel članom lončarskih rodbin. Doseči hočejo torej obrtni monopol v času, ko se je vedno bolj že uveljavljalo načelo svobodne obrti in trgovine. Popolnoma jasno je, da gubernij ni hotel potrditi takih pravic v času, ko je pomen starih cehov vedno bolj padal. Saj že od srede 18. stoletja dalje oblast ni bila več voljna ustanavljati novih cehov, a Jožef II. je šel še korak dalje s tem, da sploh ni hotel potrjevati starih cehovskih svoboščin. Nasprotno, oblast je povsod podpirala obrti, ki so proizvajale za trgovino v daljavo. Take obrti je čedalje bolj oprasčala cehovskih obvez. Stare mestne tržne svoboščine so propadale, trgovina je postajala svobodna.

Tako je bil naš meščan že pripravljen na nov veter, ki je zavel čez nekaj let v onih pokrajinah, ki jih je zasedel v začetku 19. stoletja Napoleon. V skladu z načeli svobode je francoska vlada napravila konec vsem cehovskim svoboščinam. Proglašena je bila obrtna svoboda. Vsakemu je bila odprta pot v katero koli obrt, le da je poravnal predpisani obrtni davek. Sicer je francoska vlada trajala le nekaj let, vendar so cehovski rokodelci po francoskem odhodu zaman upali na vrnitev svojih zlatih časov.

Popotna palica z letnico 1811, ki jo je potujoči pomočnik prinesel v Škofjo Loko s Češkega, ko je mnogo let delal v skoraj vseh srednjeevropskih deželah. (Škofjeloški mestni muzej.)

Foto Fr. Planina.

Zakaj tudi avstrijska vlada je bila za misel svobodne obrti, saj bi bilo težko uveljaviti stari položaj že zaradi tega, ker se je za francoske vlade začelo baviti z obrtjo mnogo patentnih obrtnikov, ki niso imeli nič skupnega s cehi. Dovolila je pa vendarle obnavljanje cehov, toda brez starih pravic. Članstvo ni bilo obvezno, obenem je pa v ceh lahko vstopil vsak brez ozira na poklic. Cehi so se vračali tja, od koder so se mnogi razvili. Postajajo zopet cerkvene bratovščine, oziroma dobrodelna društva. Ker niso imeli prave podlage, so v splošnem prav kmalu zopet izginili.

Vendar se je spomin na stare cehovske čase ponekod ohranil do polpreteklih oziroma celo današnjih dni. Tako so na primer še nedavno v Tržiču zelo slovesno proslavljali kovaško nedeljo: mojstri so se udeležili v fraku in cilindru skupno s svojimi pomočniki in vajenci službe božje; od tam so šli na domove, kjer

Sestanek kovaškega ceha v Škofji Loki leta 1939. v proslavo starih običajev. Foto Fr. Planina.

so priredili likof tistim, ki so vse leto služili pri njih. Popoldne je bila skupna zabava vsega ceha v zadružni gostilni v takem obsegu, da je po prislovcu slovela tržiška kovaška nedelja prav na Dunaj. Najmočnejša je pa menda cehovska tradicija v Škofji Loki. Tam so še danes organizirani trije cehi: kovaški, čevljarški in lončarski. Medtem ko zbirata kovaški in čevljarški ceh v svoje vrste v glavnem le mojstre iz svojega rokodelstva, je članstvo v lončarskem cehu po poklicu kaj pestro, saj pravih lončarjev danes v Škofji Loki niti ni. Vsi trije cehi skrbе še danes s posebnim povabilom, da se članstvo ne bi pozabilo udeležiti skupne službe božje na praznik svojega patrona: kovači na dan sv. Alojja, čevljarji na praznik sv. Krišpina in Krišpinijana, a lončarji ob sv. Florijanu. Poleg tega plačujejo kovači še danes po vzgledu starih cehov letno za štiri maše, ki so porazdeljene na štiri kvartne tedne, obenem pa nosi na dan sv. Florijana prvi ključar v imenu kovaškega ceha dve veliki sveči v podružnično cerkev sv. Florijana, v skoraj dve uri oddaljeno Sopotnico. V nedeljo po prazniku cehovskega patrona se snide članstvo, ki ga tvorijo le mojstri brez pomočnikov in vajencev, na sestanku v zadružni gostilni, kjer so imeli do najnovejših dni shranjene skrinjice, polne starih cehovskih listin. Kot v davnih časih je tudi še sedaj pri takih zborovanjih na mizi odprta skrinjica, za katero sta odgovarjala do zadnjega časa po dva ključarja; članstvo se je namreč na ta dan po stari navadi skušalo prepričati, je li vse v redu in ali se ni mogoče iz nje kaj izgubilo. Na takem čevljarškem sestanku še danes slovesno sprejemajo mojstra-novinca; s primerim nagovorom opozarja načelnik na novo sprejetega člana na

Pri pogrebu čevljarkega mojstra v Škofji Loki še danes svetijo člani čevljarkega ceha.

Foto Šelhavs.

dolžnosti cehovskega članstva; pri tem mora novinec — kot nekdanj — prispevati precej visoko pristopnino. Na sestanku poravnava članstvo letno članarino ter voli po dva funkcionarja: prvega in drugega ključarja, čevljarji pa še po dva svečarja za veliki sveči. Razumljivo je, da spremlja vse ceremonije primerna zabava, pri kateri se lončarji pridno poslužujejo lončarskega vrča, podobno tudi kovači, katerih vrč z letnico 1708 ne drži nič manj kot osem litrov. Vsi ti cehovski predmeti, stari več sto let, so skupno s številnimi častitljivimi dokumenti, katerih najstarejši lončarski sega v leto 1522., danes na varnem v škofjeloškem mestnem muzeju. — Pa tudi sicer so vzdrževali loški cehi tradicijo do najnovejših dni. Na dan sv. Rešnjega Telesa so se pred nekaj leti udeleževali procesije s svojimi cehovskimi banderi, katere so nosili pomočniki; poleg nebesa sta hodila po dva kovača in dva lončarja z gorečimi svečami. Prav do danes se je ohranila lepa navada, da nosijo umrlega cehovskega člana cehovski tovariši, ostali mu pa svetijo ob krsti. Kovaški ceh obenem prevzema tako skrb že od nekdanj tudi za vsakega umrlega škofjeloškega kapucina. Moč tradicije je torej v Škofji Loki še izredno živa. Drugje teh navad menda ni več. Pač pa je ohranjenih ponekod mnogo dragocenih predmetov, ki spominjajo na stare cehovske čase.

Važnejša uporabljena literatura:

- Z o n t a r J., Zgodovina mesta Kranja.
 Z w i t t e r F r., Starejša kranjska mesta in meščani.
 V r h o v e c I., Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih.
 O r o ž e n J., Zgodovina celjske obrti (Vodič po razstavi 1935).
 V e i d e r J., Vodič po Crngrobu.

Tiskala Zadrúžna fiskarna (Maks Blejec) v Ljubljani.